

בסימן קריאה

א.

אסופת מאמרים על אלי ויזל ועל השואה

משה פלאי

למזג־האוויר (סערה, רעידת־אדמה), אין בכוחן להקנות את עוצמתה. ואילו האנאלוגיות האחרות — לעקדה, לאיוב ולקידוש־השם מעידות אף הן את חוסר־יכולתן לבטא את מלוא משמעותה. הוא מסיק, שאין מיטאפורה לשואה כשם שאין מיטאפורה לאשוויץ וכשם שאשוויץ אינה יכולה לשמש מיטאפורה לאיזו תופעה אחרת שהיא. המחבר מוצא בניסיונו של ויזל לחזור אל המידרש כאמצעי ביטוי — סיכוי מבטיח.

לורנס לאנגר, שחיבר ספר על השואה והדימיון הסיפורתי, גם הוא עוסק בשאלת אפשרות הביטוי האומנותי של השואה בכלל ובכתיבתו של אלי ויזל בפרט. לאנגר משווה את ויזל לאיוב, אך מוצא הברל בין שתי הדמויות: בעוד שאיוב מצפה לתשובה, ויזל המודרני אינו מצפה כלל לתשובה.

חוקרים אחרים דנים בהיבטים מידרשיים בכתיבתו של אלי ויזל. דס־פרס — שאף הוא חיבר ספר על שרידי השואה — מדגים את השתיקה כמציגת את השואה בכתיב ויזל.

אך סופר השואה עצמו, בפרק הסיום של הספר, עונה על השאלה: „מדוע אני כותב? מסביר ויזל: „מעולם לא אמרתי להיות פילוסוף, או תיאולוג. הייעוד היחיד שחיפשתי לי היה „ערו של ער“. ובמקום אחר הוא מוסיף: „לא, אינני מבין, ואם אני

אלי ויזל כבר היה למוסר; אישיותו מוארת בציבור לאור זרקורי הטלביזיה וכותרות העיתונים. משום כך טוב לחזור לאלי ויזל הסופר ולכתיבתו עצמה — ואין דבר הקרוב לליבו של הסופר מאשר תרמיתו כסופר, כתיבתו והמָסָר הגלום בה.

הספר המסייע לנו בכך הופיע לפני למעלה משנה בעריכת חוקרי השואה יצחק (ארווינג) גרינברג ואלווין רוזנפלד^{*}. הספר הינו קובץ מאמרים העוסקים בחלקם הגדול באלי ויזל וכתיבתו ובחלקם בשואה. בין המשתתפים נמצאים חשובי החוקרים המטפלים בנושא השואה ובסיפורת השואה, כאמיל פאקנהיים, ורנס לאנגר, טרנס דס־פרס, רוי אקארדט, ואחרים נעדרים, כמובן, סופרים חשובים אחרים, שאין כאן המקום לפרטם.

בהקדמתם עומדים העורכים על הבעייה העיקרית בתיעוד השואה — בעיית אוולת־ידה של שפת אנוש כמדיום למסירת השואה, זכירתה והנצחתה. פרופי רוזנפלד דן בשאלה זו של השימוש באומנות הכתיבה הסיפורתית להביע את ניסיון השואה. לסברתו, האנאלוגיות הפיוטיות

* Alvin Rosenfeld & Irving Greenberg, editors. *Confronting the Holocaust: The Impact of Elie Wiesel*, Indiana University Press: Bloomington & London, 1978, 239 pp. Selected bibliography & notes.

כותב, הרי זה על-מנת להתרות
בקורא שאף הוא לא יבין. תשובתו
הסופית של ויזל: „מדוע אני כותב?

על-מנת להוציא את הקורבנות הללו
מתהום הנשייה. לסייע למתים להביס
את מותם...

ב.

עת כנוס — אנתולוגיה לשירה העברית בהונגאריה:

אם משירים אלה למרים אנו על זיקתם של היהודים לארץ מגוריהם, הרי ששירים אחרים מחזקים את ההנחות שהועלו בשנים האחרונות בדבר זיקתם של יהודי הונגריה לחיבת-ציון ול„ציונות“ בתקופה הראשונה של המאה הייט.

כרמלי אכן מראה במבואו המקיף, העוסק במוטיבים ובנושאים של השירה העברית בהונגריה, כי השאיפה לשיוויון-זכויות בארצם הייתה אחד הנושאים הראשיים של המשוררים. עם זאת, שרו גם על שנאת ישראל ועל מצבם הירוד של היהודים בגולה. שאיפת הגאולה קיננה בהם, ושירי ציון שכתבו מבטאים שאיפה זו.

אכן, היה קיים מתח בין השאיפה לשיוויון-זכויות לבין תיקות הגאולה. כרמלי מביא את דברי הרב יוסף נטונק, שהתנגד לאמנציפציה בהצביעו על העובדה, ששנאת ישראל לא נעלמה בארצות שבהן קיבלו היהודים זכויות. „מולדת ישראל... היא בארץ ישראל“; כתב.

הכותל המערבי הופך סמל לתיקווה. יוסף כרגל שורר ב־1873: „כתל-גלמוד החזק אבניך! גדול היום, רחוק הערב, אולי קרובה לבוא עתך, וזיו הדרך גם הוא כן ירבי“ (ילקוט, עמ' 79). אך קיימת אמביוואלנטיות באשר למהות הגאולה — אם היא ארצית או אלוהית. שירי המשוחזרים הפזורים בקובץ נדרשים למהויות מיטאפזיות ואידיומאטיקה מיסטית-דתית אף כי לעיתים נראה כי הם מרמזים על אישיותו של הרצל.

וקריאה לתקומה, בסיגנון „הקיצה עמי“, מוצאים אנו בשיריו באותה שנה: „קום נא, עמי, עתה העירה! / בין שאר לאמים נסך הרימה! / כל עדי נכר ממך הסירה, כסאך על מכון שפתך הקימה“ (עמ' 80).

שירי שפת עבר הרבים שבקובץ מעידים על זיקת סיפרות זו לסיפרות

ער כה נכתב מעט מאוד על היצירה העברית בהונגריה. בדרך כלל מטפלים בהם כיחידים — אף כי לא כיחידים גולה — כשהם מוכנסים ל„מיטת-סדום“ של התקופה השנייה בחלוקתו של יוסף קלוזנר — תקופת גאליציה בסיפרות ההשכלה העברית.

ועל-כן ברכה מרובה במעשה הכינוס של פרופ' משה כרמלי, שיש לראות בו מעין גאולת השירה העברית בהונגריה. אסופת השירים במיבחר זה — ויש להדגיש כי מיבחר מצומצם לפנינו — מעידה על זיקות פנימיות בין סופרי הונגריה ומשורריה לבין הזרמים הכלליים שבסיפרות העברית לדורותיה. מכאן תרומתו החשובה של כרמלי: קביעת מיסגרת סביב היש, סביב הקיים, שמעתה אי-אפשר יהיה להתעלם ממנה בתולדות הסיפרות העברית.

לכשאנו עוברים ושובים בשירי המשוררים ממוצא הונגרי במאה הייט, ברור לנו, שרובם אינם חורגים מגדר רצון כן של הכותב לבטא את חוויותיו, הרגשותיו ושאיופתיו בלשון השיר. אך רצון כן בכך אינו ערובה לכישרון פיוטי, למקוריות יוצרת או לנסיקה מעבר לגבולות הזמן.

כמה מן השירים אינם אלא חיקויים לשירי הקודש והחול ביצירת ימי-הביניים — ואכן הם נכתבו בידי רבנים חשובים כהחתים סופר ובנו. אחרים הם שירי שבח למלכים ולשרים, הממשיכים את סוג השירים האלה שנדרפו כ„המאסף“ וב„בכורי העתים“ על-ידי נפתלי הירץ וייזל וההולכים בעיקבותיו. וכך כותב יהודה ליב וינקלר: „קום שר קארל ושמע אמרי כי נעמו! קום שר שווארצענבערג האוינה אמרתי!“ (ילקוט המשוררים העבריים מהונגאריה, עמ' 89). הקירבה לשירת הניצחון התנכית (שירת דבורה) גלויה לעין.

משה ויינברגר-כרמלי, ילקוט המשוררים העבריים מהונגאריה, הוצאת עקד, תל-אביב, תשל"ח.

ההשכלה בגרמניה, ואילו שירי האביב
(עמ' 25, 70, 72), על השפעת הסיפרות
האירופית. אלו גם אלו מחזירים אותנו
למוטיבים של משוררי „המאסף”
וסופריו. ראה, למשל, רשימה שירית של
ירמיה הנובר, „האביב”, ב„המאסף”, ד'
ניסן תקמ"ט, עמ' קצ"ה-קצ"ט.**

דיונו המעניין של כרמלי, על תכנים
ומוטיבים, אינו מתפנה לעסוק בפואטיקה
של השירה העברית בהונגריה, ואפשר
תוקדש לכך עבודה נפרדת.

יבהקשר זה ראוי להזכיר את מאמרו החשוב
של פרפ' יוסף האפרתי ז"ל על שירי האביב,
שנדפס ב„הספרות”.